UN COMENTARIU DESPRE FACEREA, 17, 20 (PARTEA A II-A). RESCRIEREA CODULUI CROMATIC CARE EXPRIMĂ ISTORIA POLITICĂ DE LA ÎNCEPUTUL DINASTIEI ABBASSIZILOR ÎN *APOCALIPSA LUI SERGIUS BAḥĪRĀ*

SILVIU LUPAŞCU
Universitatea Dunărea de Jos, Galaţi
slupascu@yahoo.com

Summary: The promise given by God to Abraham in *Genesis*, 17, 20, refers to the grandiose posterity of Ishmael, governed by the twelve princes who will descend from Hagar's son. The *Apocalypse of Sergius Baḥīrā*, an apocalyptical-polemical text indited in Syria during the Caliphate of Al-Mā'mūn (813-833), interprets this biblical verse from the perspective of the chromatic code which highlights the political history during the Umayyad and Abbasid dynasties: white and red as symbol of the Umayyad Caliphate and of the pro-umayyad loyalists, engaged in anti-abbasid counter-revolutionary military and political actions; black and green as symbol of the Abbasid Revolution and the Abbasid Caliphate; green as symbol of Al-Mā'mūn's army. From a political and religious perspective, the historical ideal of the overturn of the Umayyads' dynasty and the foundation of the Abbasids' dynasty had been situated in the apocalyptic context of the year 100 after *Hijra*, *Anno Hegirae* (719 *Anno Domini*). The aim to recall the identification of the Muslim community (*umma*) to the Prophet's mission (*da'wat al-rasūl*) and to the pure message of primordial Islam (*da'wat al-islām*) constituted the revolutionary substratum of the renewal (*tajdīd*) foreshadowed by the accomplishment of the historical cycle described by the wheel of the world's destiny (*al-dunyā duwal*).
Key-words: *Genesis*, 17, 20; Umayyad Dynasty; Abbasid Dynasty; Abbasid Revolution; *Apocalypse of Sergius Baḥīrā*; Sufism.

În *Facerea*, 17, 20, Avraam a primit promisiunea divină despre grandioasa posteritate a lui Ishmael, guvernată de cei doisprezece prinţi care vor descinde din fiul lui Hagar: „Iată, te-am ascultat şi pentru Ishmael şi iată îl voi binecuvânta, îl voi creşte şi-l voi înmulţi foarte, foarte tare; doisprezece prinţi se vor naşte din el şi voi face din el popor mare." Prin suprapunerea istoriei politice şi imaginarului apocaliptic, *Apocalipsa lui Sergius Baḥīrā*[1] metamorfozează evenimente şi personaje

[1] Text apocaliptic-polemic creştin, redactat în Siria, în perioada califatului lui Al-Mā'mūn (813-833).

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

incluse în realitatea istorică, în evenimente şi personaje inserate în textura realităţii apocaliptice constituite la frontiera care separă şi apropie totodată spaţiul religios creştin-sirian şi spaţiul religios musulman: „fiii lui Ishmael", „fiii lui Hāshim", „Mahdī Ibn Fāṭima", „fiii lui Sufyān", „fiii lui Ioktan", „Mahdī Ibn 'Ā'isha", „regele verde"[2]. Codul cromatic alcătuit din cele patru culori exprimă continuitatea dintre nivelul ontologic al timpului istoric şi nivelul ontologic al timpului apocaliptic: „Prin patru culori se deosebesc regatele arabilor: regatul alb al fiilor lui Ishmael şi regatul negru al fiilor lui Hāshim, fiul lui Muḥammad şi regatul roşu al fiilor lui Sufyān şi regatul verde al regelui verde, care vine la sfârşitul domniei fiilor lui Ishmael. Acesta este regatul fiilor lui Muḥammad, care va lua în stăpânire regatul fiilor lui Ishmael, iar regatul va fi dat tânărului bărbat Hāshim[3]."

În istoria islamului primar, tranziţia de la dinastia Umayyazilor sau *Banū Umayya* (661-750) la dinastia Abbassizilor, *Banū Al-'Abbās* sau *Al-'Abbāsīyūn* (750-1258), a fost motivată de trecerea califatului, în cadrul tribului *Quraysh*, din clanul lui Umayya Ibn 'Abd Shams (secolele V-VI)[4] în clanul Profetului Muḥammad, în familia descendenţilor lui 'Abbās Ibn 'Abd Al-Muṭṭalib (*cca* 566-653)[5]. În concordanţă cu mărturia lui Muḥammad Ibn Jarīr Ibn Yazīd Al-Imām Abū Ja'far Al-Ṭabarī (839-923)[6], un eveniment esenţial pentru începutul şi desfăşurarea revoluţiei Abbassizilor (*da'wa*[7] sau *dawla*[8])[9] a fost învestirea celor doisprezece *nuqabā'*, „apostoli" sau

[2] *Cf.* Barbara Roggema, *The Legend of Sergius Baḥīrā. Eastern Christian Apologetics and Apocalyptic in Response to Islam*, Leiden-Boston, Brill, 2009, p. 61-93, p. 285-295, p. 355-367, p. 409-415, p. 497-507.

[3] *Ibid.*, p. 355-357.

[4] Dacă existenţa sa legendară se întemeiază pe o existenţă istorică, Umayya Ibn 'Abd Shams a fost vărul primar al lui Shayba Ibn Hāshim sau 'Abd Al-Muṭṭalib (*cca* 497-578), bunicul Profetului Muḥammad, pe linie paternă.

[5] Cel mai tânăr dintre unchii Profetului Muḥammad, pe linie paternă.

[6] Istoric, teolog şi comentator al *Qur'ān*-ului, de origine persană, născut în Āmul, Ṭabaristān, educat în 'Irāq, la şcolile din Baghdād, Baṣra, Kūfa şi Wāsiṭ.

[7] Cuvânt polisemantic întemeiat pe o rădăcină arabă al cărei sens este „a convoca", „a invita", „a face un apel pentru" sau „a propovădui". În acest context, Elton Daniel optează pentru înţelesul de „misiune" care vizează un scop politic sau religios. *Cf.* Elton Daniel, *Khurāsān under Abbasid Rule (747-820)*, Minneapolis & Chicago, The Iran-America Foundation / Bibliotheca Islamica, 1979, p. 29-60, p. 62, n. 18.

[8] Cuvânt polisemantic al cărui sens primar, în limba arabă arhaică, este „schimbare", „întorsătură (a lucrurilor)". Prin extrapolare, el a inclus noţiunile de „stat", „dinastie", „imperiu". *Cf.* Daniel, *Khurāsān*, p. 62, n. 18.

[9] În cadrul istoriografiei musulmane medievale, *da'wa* şi *dawla* au devenit termeni emblematici pentru revoluţia Abbassizilor. *Cf.* Hugh Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, London, Croom Helm / Totowa, New Jersey, Barnes & Noble Books, 1981, p. 42-43.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

„conducători" din Marw, în Khurāsān, de către „*imām*-ul ascuns" Muḥammad Ibn ʻAlī (m. 743)[10].

Din perspectivă politică-religioasă, idealul istoric al răsturnării dinastiei Umayyazilor şi instaurării dinastiei Abbassizilor a fost situat în contextul apocaliptic al anului 100 după *Hijra*, *Anno Hegirae* (719 *Anno Domini*). Reidentificarea comunităţii musulmane (*umma*) cu misiunea Profetului (*daʻwat al-rasūl*) şi mesajul pur al islamului primordial (*daʻwat al-islām*) a constituit substratul revoluţionar al reînnoirii (*tajdīd*) prevestite de împlinirea unui ciclu istoric descris de roata destinului lumii (*al-dunyā duwal*)[11]: „În acelaşi an, anul 100 după *Hijra*, Muḥammad Ibn ʻAlī Ibn ʻAbdallāh Ibn ʻAbbās, tatăl lui Abū 'l-ʻAbbās Al-Saffāḥ[12], l-a trimis pe Maysara în ʻIrāq, pentru a chema poporul să depună jurământ în faţa sa. El a încredinţat aceeaşi misiune altor câtorva membri ai familiei lui ʻAbbās, anume: Muḥammad Ibn Khunays, Abū ʻIkrima Al-Sarrāj, care este unul şi acelaşi cu Abū Muḥammad Al-Ṣādiq, precum şi Ḥayyān Al-ʻAṭṭār, unchiul lui Ibrāhīm şi tatăl lui Salama, care trebuiau să facă propagandă în provincia Khurāsān, guvernată pe atunci de Jarrāḥ Ibn ʻAbdallāh. Pentru un timp, aceste personaje au avut reşedinţa în această provincie şi i-au trimis lui Muḥammad Ibn ʻAlī numele tuturor celor pe care au reuşit să-i câştige pentru cauza lui *Banū Al-ʻAbbās* şi care au depus jurământ. După aceea, Abū Muḥammad Al-Ṣādiq a ales douăsprezece persoane pentru a fi reprezentanţii lui Muḥammad Ibn ʻAlī, anume: Sulaymān Ibn Kathīr Al-Khuzāʻi, Lāhiz Ibn Qurayẓ Al-Tamīmi, Qaḥṭaba Ibn Shabīb Al-Ṭāʾī, Mūsā Ibn Kaʻb, Khālid Ibn Ibrāhīm, Qāsim Ibn Mujāshiʻ, ʻImrān Ibn Ismāʻīl, Abū Al-Najm, Mālik Ibn Al-Haītham Al-Khuzāʻi, Ṭalḥa Ibn Zurayk, ʻAmr Ibn Aʻyan, Abū-ʻAlī Al-Harawī din Herat şi ʻĪsā Ibn Aʻyan. Muḥammad Ibn ʻAlī le-a adresat o scrisoare menită să servească drept cartă şi lege, spre a fi însuşită de noii adepţi[13]." Lista celor

[10] Fiu al lui ʻAlī Ibn ʻAbd Allāh şi nepot al lui ʻAbd Allāh Ibn ʻAbbās, văr al Profetului Muḥammad şi al *imām*-ului ʻAlī, Muḥammad Ibn ʻAlī a revendicat dreptul la imāmat în partidul teocratic-politic al shīʾiţilor şi a condus de la reşedinţa sa din Ḥumayma, un sat aflat în sudul Mării Moarte, propaganda secretă care a avut drept scop răsturnarea dinastiei Umayyazilor şi instaurarea dinastiei Abbassizilor. A fost succedat de fiul său, Ibrāhīm Ibn Muḥammad Ibn ʻAlī (m. 749). *Cf.* Julius Wellhausen, *The Arab Kingdom and Its Fall*, Calcutta, Calcutta University Press, 1927, p. 501, n. 1.

[11] *Cf.* Moshe Sharon, *Black Banners from the East. The Establishment of the 'Abbāsid State, Incubation of a Revolt*, Jerusalem, The Magnes Press – The Hebrew University & Leiden, E. J. Brill, 1983, p. 20-24. De asemenea, Moshe Sharon, *Revolt. The Social and Military Aspects of the 'Abbasid Revolution*, Jerusalem, The Max Schloessinger Memorial Fund – The Hebrew University, 1990, p. 19-20.

[12] Fiu al *imām*-ului Muḥammad Ibn ʻAlī şi frate al *imām*-ului Ibrāhīm Ibn Muḥammad Ibn ʻAlī, Abū 'l-ʻAbbās Al-Saffāḥ (v. 721-754; d. 750-754) a fost primul Calif din dinastia Abbassizilor.

[13] *Cf.* Muḥammad Ibn Jarīr Ibn Yazīd Al-Imām Abū Jaʻfar Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh al-rusul wa-'l-muluk wa-'l-khulafā'*, V, LX, Hermann Zotenberg (trad.), *Chronique de Ṭabarī*, I-IV, Paris,

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

doisprezece *nuqabā'*, alcătuită din arabi musulmani şi *mawālī* sau clienţi de origine persană ai triburilor arabe, convertiţi la islam, demonstrează că dreptul de cetăţenie în Statul prevestit de Abbassizi ca manifestare a voinţei şi puterii lui *Allāh* nu era conferit de apartenenţa la etnia arabă, ci de adeziunea la crezul şi principiile islamului[14]. În acest sens, *da'wa* s-a constituit ca o strategie de a reconstrui regimul teocratic-politic al spaţiului islamic, de a reintegra califatul şi subiecţii săi în *umma*, sub conducerea familiei Profetului Muḥammad[15]. Dinamica istorică a Khurāsān-ului din secolele VIII-IX este definită de o dublă asimilare politico-religioasă: pe de o

Imprimerie Impériale (I-III) şi Nogent-le-Rotrou, Imprimerie de A. Gouverneur (IV), 1867-1874, IV, p. 247-248. După cum a observat Patricia Crone, tradiţia istoriografică musulmană, spre deosebire de tradiţia istoriografică biblică, „nu a fost rezultatul unei cristalizări lente, ci al unei explozii". Primii compilatori musulmani de naraţiuni istorice (Abū Mikhnaf, Sayf Ibn 'Umar, 'Awāna, Ibn Isḥāq, Ibn Al-Kalbī) nu au redactat cronici despre evenimente mitice sau istorice, asemenea scribilor biblici, ci au colecţionat fragmente disparate despre un trecut tribal în mare parte pierdut. Pe textura entropică a acestor surse arhaice se întemeiază, cu începere din secolul al VIII-lea, procesul de organizare a tradiţiilor istorice, al cărui apogeu va fi atins de lucrările clasice din secolele IX-X (de exemplu, Al-Ṭabarī, *Ta'rikh*), care vor fi recunoscute ca *sunna*. Dimensiunea prosopografică a istoriografiei musulmane, în sensul polarizării scrierii sau rescrierii istoriei asupra mărturiilor textuale despre persoanele care au deţinut puterea politică-teocratică, justifică demersul metodologic de confirmare a surselor istorice musulmane prin surse istorice redactate în afara spaţiului religios şi istoric musulman, prin informaţiile furnizate de epigrafie, papirologie şi numismatică. *Cf.* Patricia Crone, *Slaves on Horses. The Evolution of the Islamic Polity*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2003, p. 3-17. Tayeb El-Hibri a reliefat structura literară a surselor musulmane care tratează despre istoria califilor. Conexiunile tematice, stilistice şi narative dintre cronicile clasice, redactate în secolele IX-X, sugerează existenţa unei „atmosfere unitare a compoziţiei narative", care a precedat demersul istoriografic. Dialogul dintre diferitele straturi ale naraţiunilor istorice sau exigenţa retorică a repetitivităţii demonstrează că mesajul este conţinut de „structura codificată a simbolismului, simetriei şi intertextualităţii". Această strategie narativă era în măsură să elibereze semnificaţiile religioase şi filosofice conţinute în timpul istoric, să exprime relaţia dintre morală şi politică, să exploreze spaţiul nevăzut, infinit, al destinului şi judecăţii divine. Din această perspectivă, evenimentele istorice devin comprehensibile numai dacă sunt încadrate într-un plan divin şi un plan moral, iar acţiunea istorică, discursul omenesc şi realitatea onirică manifestă cicluri ale ispitei, căderii şi mântuirii în textura teocratică-ontologică a timpului istoric. În acest peisaj istoriografic intens conceptualizat, profilul intelectual-religios al autorilor este evidenţiat de alegerea temelor literare şi a tehnicii narative. De exemplu, naraţiunile istorice redactate în perioada califatului abbassid se definesc prin „fundamentarea riguroasă în vocabularul qur'ānic, dar acest vocabular interacţionează frecvent cu un vocabular moral care derivă din tradiţia politică persană şi din tradiţiile gnostice". *Cf.* Tayeb El-Hibri, *Reinterpreting Islamic Historiography*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2004, p. 216-220.

[14] *Cf.* Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 515. De asemenea, Daniel, *Khurāsān*, p. 33-36.

[15] *Cf.* Hugh Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, Harlow, UK, Pearson-Longman Education Limited, 2004, p. 125-126.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

parte, integrarea membrilor triburilor arabe[16] care au colonizat regiunea oraşului Marw în întregul comunităţii musulmane, identificată cu Statul Arab imperial, iar pe de altă parte, omogenizarea dintre comunitatea musulmanilor de origine arabă şi comunitatea musulmanilor de origine persană[17]. În paralel cu cei doisprezece *nuqabā'*, Abū 'Ikrima a ales douăzeci de adjuncţi, denumiţi *nuẓarā' al-nuqabā'*, cu scopul de a avea pregătit un eşalon secund, în eventualitatea în care moartea, arestarea sau retragerea din conspiraţie ar fi impus substituirea conducătorilor situaţi pe prima treaptă a ierarhiei executive. Cincizeci şi opt *du'āt*[18] şi treizeci şi şase *du'āt al-du'āt*, misionari sau propagandişti, erau subordonaţi celor doisprezece *nuqabā'*, astfel încât un efort concertat să susţină îndeplinirea idealului mesianic-militar formulat de societatea secretă a revoluţionarilor pro-Abbassizi[19].

Simbolismul numerelor doisprezece şi şaptezeci (doisprezece plus cincizeci şi opt), pe care se întemeiază istoria *da'wa* în Khurāsān, exprimă identificarea *imām*-ilor Muḥammad Ibn 'Alī şi Ibrāhīm Ibn Muḥammad cu paradigma profetică definitorie pentru religiile abrahamice, ipostaziată de Moise, Hristos şi Muḥammad[20]. *Da'wa* este un concept esenţial atât pentru istoria politică a Abbassizilor (secolele VIII-

[16] *Ṭamīm* şi *Qays 'Aylān* din Confederaţia *Muḍar*; *Rabī'a* (*Bakr Ibn Wā'il*, *'Abd Al-Qays*, *Shaybān*) şi *Azd 'Umān* (*Khuzā'a*) din Alianţa *Yaman*. *Cf.* Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 397-491. De asemenea, Sharon, *Black Banners*, p. 51-71; Sharon, *Revolt*, p. 25-48.

[17] *Cf.* M. A. Shaban, *The 'Abbāsid Revolution*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1970, p. 51-52, p. 95-97.

[18] Patruzeci în Marw, şapte în Abīward, şase în Nasā, doi în Balkh şi câte unul în Marw al-rūdh, Khwārizm şi Āmul.

[19] *Cf.* 'Abd Al-'Azīz Al-Dūrī; 'Abd Al-Jabbār Al-Muṭṭalibī (ed.), *Akhbār ad-dawla al-'abbāsiyya wa-fihi akhbār al-'Abbās wa-waladihi*, Beirut, Dār aṭ-Ṭalī'a, 1971, p. 213-223, sursă citată de Daniel, *Khurāsān*, p. 32-33, p. 64, n. 34, n. 36-37 şi Sharon, *Black Banners*, p. 191-196. De asemenea, Shaban, *The 'Abbāsid Revolution*, p. 151-152; Hugh Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, London, Croom Helm / Totowa, New Jersey, Barnes & Noble Books, 1981, p. 42-45, p. 78; G. R. Hawting, *The First Dynasty of Islam. The Umayyad Caliphate (661-750)*, London & New York, Routledge, 2000, p. 114.

[20] Pentru citatele şi denumirile biblice-evanghelice, am folosit ediţia: *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988. *Cf. Ieşirea*, 24, 1: „Apoi a zis Dumnezeu iarăşi către Moise: Suie-te la Domnul, tu şi Aaron, Nadab, Abiud şi şaptezeci dintre bătrânii lui Israel şi vă închinaţi Domnului de departe."; *Evanghelia după Matei*, 10, 1: „Chemând la Sine pe cei doisprezece ucenici ai Săi, le-a dat lor putere asupra duhurilor celor necurate, ca să le scoată şi să tămăduiască orice boală şi orice neputinţă." Pentru citatele şi denumirile qur'ānice, am folosit ediţia: Arthur J. Arberry (trad.), *The Qur'ān Interpreted*, Oxford, Oxford University Press, 1991. *Cf. Qur'ān*, V, v. 15, Arberry, *The Qur'ān*, p. 101: „*Allāh* a încheiat un legământ cu fiii lui Israel. Iar Noi am ridicat dintre ei douăsprezece căpetenii."; *Qur'ān*, VII, v. 153-154, Arberry, *The Qur'ān*, p. 161: „Şi a ales Moise şaptezeci de bărbaţi din neamul său pentru timpul întâlnirii cu Noi."

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

XIII), cât şi pentru teologia mistică, de inspiraţie gnostică-bardesanită[21], propovăduită de *ismā'īliyya* sau comunitatea shī'iţilor ismaelieni (secolele IX-XV)[22]. În istoria *ismā'īliyya*, *da'wa* terestră s-a identificat, în perioada pre-fāţimidă, cu conspiraţia anti-abbassidă organizată la Salamiyya, în Siria, de Maymūn Ibn Al-Aswad Al-Qaddāḥ (m. *cca* 770-790)[23] şi de fiul său 'Abd Allāh Ibn Maymūn (m. *cca* 780-800)[24]. Cele şapte stadii (*bālaghāt*) ale iniţierii în doctrinele (*madhāhib*) comunităţii *maymūniyya-ismā'īliyya* au constituit nucleul ideologic al evoluţiei propagandei politico-religioase anti-abbasside spre *da'wa* celestă sau gnoza ismaelismului fāţimid[25]: *da'wa* sau „convocarea" terestră la *tawḥīd*-ul[26] esoteric are drept arhetip o *da'wa* celestă, prin care Prima Inteligenţă „a chemat", înainte de începutul timpului, „formele de lumină" care alcătuiesc *'ālam al-ibdā'* sau *'ālam al-amr*, „*Pléroma* arhanghelilor"[27]. Credinţa propovăduită de *ismā'īliyya* afirmă că lumea nu poate să existe fără o „dovadă" (*ḥujja*) a lui *Allāh*, realitate teofanică alcătuită din „cel care vorbeşte" (*nāṭiq*) şi „cel care tace" (*ṣāmit*), un profet (*nabī*) şi un *imām* sau paznic (*walī*), căruia îi revine misiunea de a administra moştenirea (*waṣiyya*) profetului. Concomitent cu *ḥujjat*, în spaţiul terestru locuiesc întotdeauna doisprezece

[21] Ibn Al-Nadīm menţionează apartenenţa lui Maymūn Ibn Al-Aswad Al-Qaddāḥ şi a fiului său 'Abd Allāh Ibn Maymūn la secta bardesaniţilor (*dayṣānīyūn*), întemeiată de Bardaisān din Edessa sau Ibn Dayṣān (154-222), gânditor sincretic de origine parthă: „Maymūn şi fiul său au fost bardesaniţi (*dayṣānīyūn*) şi pentru o perioadă lungă 'Abd Allāh, fiul, a propagat doctrina *ismā'īlī* ca profet." *Cf.* Ibn Al-Nadīm, *Kitāb al-Fihrist*, V, 5, Bayard Dodge (ed.), *The Fihrist*, Chicago, Great Books of the Islamic World, Inc. – Kazi Publications, 1998, p. 463.

[22] Ismaelismul septimanian, ca ramură a shī'ismului, a fost întemeiat în anul 765, după moartea celui de al şaselea *imām*, Ja'far Al-Ṣādiq, în condiţiile în care fiul său, Ismā'īl Ibn Ja'far, nu i-a supravieţuit. O schismă ireconciliabilă i-a separat pe shī'iţii ismaelieni, care au considerat că *imāma* trebuie să treacă la Muḥammad Ibn Ismā'īl, nepotul lui Ja'far Al-Ṣādiq, de shī'iţii duodecimani, care au acceptat decizia lui Ja'far Al-Ṣādiq de a-l învesti cu *imāma* pe Mūsā Al-Kāẓim („cel care îşi ţine în frâu mânia"), fratele lui Ismā'īl. Printre promotorii doctrinei ismaeliene s-au numărat Ḥamdān Qarmat şi 'Abdān în Kūfa, precum şi Khalaf în Rayy, în anii 877-878. Şcoala „orientală" din Persia (de la Alamūt) şi Şcoala „occidentală" din Egipt şi Yemen au înflorit în secolele X-XV. *Cf.* Wilfred Madelung, "Ismā'īliyya", in: Bosworth, Lewis, Pellat, Van Donzel, *The Encyclopaedia of Islam*, vol. IV, p. 198-206.

[23] *Cf.* Wilfred Madelung, "Maymūn Ibn Al-Aswad Al-Qaddāḥ", in: Bosworth, Heinrichs, Lewis, Pellat, Van Donzel, *The Encyclopaedia of Islam*, vol. VI, p. 917.

[24] *Cf.* S. M. Stern, "'Abd Allāh Ibn Maymūn", in: Gibb, Kramers, Lévy-Provençal, Lewis, Pellat, Schacht, *The Encyclopaedia of Islam*, vol. I, p. 48.

[25] *Cf.* Ibn Al-Nadīm, *Kitāb al-Fihrist*, V, 5, Dodge, *The Fihrist*, p. 462-473.

[26] Principiul unicităţii lui *Allāh*.

[27] *Cf.* Henry Corbin, *Histoire de la philosophie islamique*, I-II, Paris, Gallimard, 1964, I, p. 110-115, p. 124.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

conducători (*naqīb*), în calitate de elită a celor care au aderat la mărturia despre divinitate[28].

În mediul religios al comunităţilor *Ṣūfī* din secolele IX-X, principiul teocratic determină ierarhizarea fiinţelor omeneşti în funcţie de ierarhia graţiilor sanctificatoare pe care omnipotenţa divină le răspândeşte în universul material, astfel încât locuirea acestor graţii în spaţiul viului omenesc actualizează în fiecare generaţie un număr fix de persoane desăvârşite, înzestrate cu harul sfinţeniei. Pe această ontologie teandrică se întemeiază tema sfinţilor apotropaici, *abdāl*, ale căror prezenţe succesive în timpul istoric constituie stâlpii spirituali pe care se sprijină lumea[29]. În interiorul ierarhiei sfinţeniei ascunse, sub nivelul celor patruzeci de *abdāl* se află trei sute de *nuqabā'* şi şaptezeci de *nujabā*, iar deasupra se situează şapte *umanā* (sau *abrār*, *awtād*, *akhyār*), patru sau trei *'amūd* (sau *athāfī*) şi un „pol spiritual", *quṭb* (sau *ghawth*). Acesta cunoaşte fiecare treaptă a ierarhiei, dar membrii ierarhiei nu-l cunosc[30]. În *Kitāb al-sakhā* sau *Cartea despre generozitate*, Ibn Abī'l Dunyā (m. 894) a transmis doctrina despre *abdāl* drept un *ḥadīth* primit de la Ḥasan Baṣrī şi Ṣāliḥ Morrī. Mărturia sa elogiază virtuţile abrahamice în care *abdāl* excelează: sinceritatea ascezei, pacea inimii, identificarea fraternă cu toţi musulmanii[31]. În societatea musulmană din secolele VIII-X, este remarcabilă prezenţa termenului *nuqabā'* ca numitor comun între spaţiul politic al revoluţiei Abbassizilor şi spaţiul teologic al sufismului. Situate în planuri ontologice secante, ierarhia politică a *da'wa* şi ierarhia sfinţeniei ascunse au fost organizate în jurul unui centru ocultat, reprezentat de *imām* sau de *quṭb*.

Circumstanţele istorice violente ale perioadei de tranziţie dintre dinastia Umayyazilor şi dinastia Abbassizilor i-au transformat în martiri pe câţiva dintre cei doisprezece *nuqabā'* menţionaţi de Al-Ṭabarī, în cadrul unei noi paradigme politice, întemeiată pe dinamica relaţiei *imām* – *wazīr* sau autoritate sacră – autoritate seculară, stabilită între Ibrāhīm Ibn Muḥammad şi Abū Muslim (*cca* 718-755)[32], supranumit *ṣāḥib al-dawlah*, „stăpân al schimbării"[33]. De exemplu, Sulaymān Ibn Kathīr (m. 749), conducătorul partidului *Hāshimiyya* şi al întregii reţele pro-abbasside din Khurāsān[34] a fost asasinat din ordinul lui Abū Muslim, a cărui autoritate o umbrea, pentru presupuse simpatii politice pro-alide. Qaḥtaba Ibn Shabīb (m. 749)

[28] *Cf.* 'Allāmah Sayyid Muḥammad Ḥusayn Ṭabāṭabā'ī, *Shi'ite Islam*, Albany, New York, State University of New York Press, 1975, p. 78-79.

[29] *Cf.* Louis Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris, Cerf, 1999, p. 132.

[30] *Ibid.*, p. 133-134.

[31] *Ibid.*, p. 133, n. 1.

[32] Abū Muslim 'Abd Al-Raḥmān Ibn Muslim Khurāsānī a fost trimisul plenipotenţiar al clanului *Banū Al-'Abbās* în Khurāsān. În calitate de general şi emir al Khurāsān-ului (745-755), a fost geniul politic şi militar care a determinat victoria revoluţiei Abbassizilor.

[33] *Cf.* Sharon, *Black Banners*, p. 228-230.

[34] *Cf.* Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 523. De asemenea, Daniel, *Khurāsān*, p. 34-50.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

a servit ca principal comandant militar sub comanda lui Abū Muslim şi a murit în bătălia pentru Kūfa, în noaptea de 8 muḥarram 132 *A. H.* (27 august 749 *A. D.*), care a deschis calea instaurării puterii Abbassizilor asupra ʻIrāq-ului[35]. Lāhiz Ibn Qurayẓ (m. 748) a fost decapitat din ordinul lui Abū Muslim, după capitularea oraşului Marw, în ziua de 10 jumādā I 130 *A. H.* (16 ianuarie 748 *A. D.*), pentru că l-a avertizat, prin recitarea unui verset din *Qurʼān*[36], pe Naṣr Ibn Sayyār (663-748), ultimul guvernator umayyad al Khurāsān-ului, despre strategia forţelor abbasside care vizau arestarea şi uciderea sa: „Atunci a venit un bărbat din cel mai îndepărtat cartier al cetăţii, alergând. El a spus: O, Moise! Cârmuitorii pun la cale să te omoare. Pleacă! Eu îţi sunt sfătuitor sincer[37].”

În acelaşi context istoric, Ḥasan Baṣrī (643-728)[38], verigă a *isnād*-ului graţie căruia s-a transmis *ḥadīth*-ul despre *abdāl*, a fost *qāḍī* al oraşului Baṣra în timpul califatului lui ʻUmar al II-lea (viaţa *cca* 682-720; domnia 717-720)[39] şi califatului lui Yazīd al II-lea (v. 687-724; d. 720-724)[40]. Atunci când Yazīd Ibn Al-Muhallab (672-720)[41] a organizat revolta oraşului Baṣra împotriva Califului Yazīd al II-lea, în numele restabilirii purităţii primordiale a religiei musulmane, Ḥasan Baṣrī a declarat că războaiele dintre musulmani nu sunt determinate de voinţa divină, ci de puterea şi bogăţia lumii materiale şi a avut temeritatea de a smulge, prin declaraţii publice, masca ipocriziei religioase de pe chipul lui Yazīd: „Ḥasan a mai spus: Acest Yazīd este unul şi acelaşi om care, ieri, a tăiat capete (…). În prezent, deoarece este nemulţumit de ei (de Umayyazi) şi s-a revoltat, el ridică un baston cu o bucată de bumbac în vârf şi spune: Vă chem la punerea în practică a Cărţii lui *Allāh* şi a Legii

[35] *Cf.* Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 541-542. De asemenea, Daniel, *Khurāsān*, p. 73-78.

[36] *Cf.* Al-Ṭabarī, *Taʼrīkh*, V, LXXVI, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 329.

[37] *Cf. Qurʼān*, XXVIII, v. 19, Arberry, *The Qurʼān*, p. 394.

[38] Ilustru magistru *Ṣūfī*, născut la Medina, fiu al unui sclav capturat în Maysān, care a devenit ulterior *mawla* al lui Zayd Ibn Thābit, scribul Profetului Muḥammad, Abū Saʻīd Ḥasan Ibn Abī'l Ḥasan Yasār Maysānī Al-Basrī a întemeiat „ştiinţa inimilor” (*ʻilm al-qulūb*) pe „asceză” (*zuhd*), „abstinenţă scrupuloasă” (*waraʻ*), „teamă” (*khawf*) şi „audierea atentă” (*istimaʻ*) a Cuvântului lui Dumnezeu. Opera sa este alcătuită din *Mawāʻiẓ* (*Predici*), *Tafsīr* (*Glose despre Qurʼān*), *Masaʼil* (*Întrebări*) şi *Riwāyāt* (*Enunţuri*). *Cf.* Massignon, *Essai*, p. 174-201. Venerat ca sfânt *Ṣūfī*, Ḥasan Baṣrī a fost totodată revendicat ca părinte fondator de către Şcoala Muʻtaziliţilor.

[39] Strănepot al Califului ʻUmar Ibn Al-Khaṭṭāb (v. *cca* 586/590-644; d. 634-644), nepot al celui de al patrulea Calif umayyad , Marwān I-ul (v. 623-685; d. 684-685) şi al celui de al cincilea Calif umayyad, ʻAbd Al-Malik Ibn Marwān (v. 646-705; d. 685-705), ʻUmar Ibn ʻAbd Al-ʻAzīz a fost cel de al optulea Calif din dinastia Umayyazilor. Este renumit pentru profunzimea sentimentelor sale religioase, pentru modul său de viaţă înţelept, pios şi ascetic. În viziunea sa, toate popoarele erau menite să se convertească la islam, în calitate de spaţiu religios al păcii, bunăstării şi mântuirii universale.

[40] Fiu al celui de al cincilea Calif umayyad, ʻAbd Al-Malik, Yazīd al II-lea a fost al nouălea Calif din dinastia Umayyazilor.

[41] Guvernator al Khurāsān-ului şi ʻIrāq-ului sub dinastia Umayyazilor.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

Profetului! Ar trebui să puneţi mâna pe el şi să-l duceţi în închisoare, unde s-a aflat mai înainte (…)[42]." În calitate de judecător şi magistru spiritual, Ḥasan Baṣrī s-a străduit să-i convingă pe locuitorii oraşului Baṣra să nu participe la ostilităţile dintre armata rebelilor irakieni şi armata siriană pro-umayyadă. Deşi vocile politice radicale l-au învinuit că este „prieten al sirienilor", exhortaţiile sale au fost urmate de un număr redus de *mawāli*. Vieţile acestora au fost salvate de înţelepciunea bătrânului magistru *Ṣūfī*, deoarece în ziua de 14 ṣafar 102 *A. H.* (24 august 720 *A. D.*) armata irakiană a fost înfrântă[43], iar Yazīd Ibn Al-Muhallab a fost decapitat din ordinul lui Maslama Ibn 'Abd Al-Malik (705-738)[44].

Un important text hagiografic motivează convertirea lui Ḥasan Baṣrī la islam prin revelaţia omnipotenţei divine, în măsură să dezvăluie, prin contrast, deşertăciunea puterii militare sau a gloriei lumeşti, a înţelepciunii filosofice sau juridice, a senzualităţii şi tezaurizării valorilor materiale[45]. Apologul care are drept subiect convertirea la islam a unui zoroastrian septuagenar, muribund, este construit pe temeiul sacru al unităţii divine, prezenţei divine, darului divin al revelaţiei „feţei lui *Allāh*" către credinciosul care s-a identificat ontologic cu adevărul religios şi a traversat experienţa mântuirii[46]. Relieful narativ al acestor fragmente hagiografice este, cu siguranţă, sub-tins de relieful biografiei istorice a lui Ḥasan Baṣrī: poziţia sa de austeritate contemplativă faţă de desfăşurările marţiale-politice; rolul său de arbitru între facţiunile politice şi straturile sociale ale 'Irāq-ului aflat, concomitent, în plin proces de arabizare şi islamizare; autoritatea sa, în calitate de *mawlā*, asupra segmentului social alcătuit din *mawālī*, a cărui prezenţă politică şi religioasă va fi evidenţiată de revoluţia Abbassizilor.

Al-Ṭabarī focalizează începutul revoluţiei Abbassizilor asupra acţiunii de ridicare a drapelului negru al casei lui 'Abbās în Marw, capitala Khurāsān-ului, în contextul apocaliptic sângeros al „anului asinului": „Muḥammad Ibn 'Alī a răspuns: În numele lui *Allāh*, acest lucru se va întâmpla în zilele noastre! Am auzit cum s-a rostit către tatăl meu că, în anul asinului, *Allāh* va întemeia domnia noastră. Propaganda pentru cauza noastră va ajunge la sfârşit, domnia Umayyazilor va înceta, vom ridica drapelul negru în Marw şi în întregul Khurāsān, iar pe *Banū Umayya* îi vom ucide în

[42] *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rikh*, V, LXII, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 256-257.

[43] *Cf.* Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 314-319. De asemenea, Hawting, *The First Dynasty of Islam*, p. 72-76.

[44] Prinţ din familia Umayyazilor, fiu al celui de al cincilea Calif umayyad, 'Abd Al-Malik şi frate al celui de al şaptelea Calif umayyad, Sulaymān Ibn 'Abd Al-Malik (v. 674-717; d. 715-716), Maslama a fost un general celebru şi a condus în secolul al VIII-lea campaniile militare ale Imperiului Arab împotriva Imperiului Bizantin şi Khaganatului Khazar. A comandat armata arabă în timpul celui de al doilea asediu al Constantinopolelui (716-717).

[45] *Cf.* Farīd-ud-dīn 'Aṭṭār, *Tadhkirat al-awliyā*, Arthur J. Arberry (trad.), *Memorial of the Saints*, London, Penguin Books, 1990, p. 20-22.

[46] *Ibid.*, p. 23-25.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

spatele pietrelor şi zidurilor[47]." Misiunea de a transpune idealul drapelului negru în timpul istoric îi va fi încredinţată lui Abū Muslim, în calitate de *mawlā* al *imām*-ului Muḥammad Ibn ʻAlī şi reprezentant al *imām*-ului Ibrāhīm Ibn Muḥammad în Khurāsān: „Din când în când, ei (*nuqabā'*) se reuneau pentru a delibera la Abū Muslim, care le spunea: Să nu precipitaţi evenimentele! Să ştiţi că lucrul pe care îl doriţi este aproape de a se realiza. Eu sunt stăpânul drapelului negru şi îl voi ridica mai curând decât credeţi[48]." Culoarea neagră va deveni emblematică pentru dinastia Abbassizilor, pentru *nuqabā'* şi pentru armata khurāsāniană care va realiza victoria revoluţiei anti-umayyade, iar o continuitate cromatică-simbolică se va stabili între drapelul şi stindardul de culoare neagră, încredinţate de *imām*-ul Ibrāhīm Ibn Muḥammad lui Sulaymān Ibn Kathīr şi Abū Muslim, pe de o parte, şi veştmintele negre pe care primii insurgenţi, iar apoi toţi combatanţii din Khurāsān le vor purta din ordinul lui Abū Muslim, pe de altă parte: „Abū Muslim le-a recomandat partizanilor săi din oraşele Khurāsān-ului să poarte veştminte negre. El le-a scris: îmbrăcaţi-vă în negru, deoarece noi suntem oamenii cu veştminte negre. Sfârşitul Umayyazilor este aproape. Locuitorii din Nasā, Bāwerd (Abīward), Marw al-rūdh şi Ṭāliqān s-au conformat acestui ordin primit de la Abū Muslim. După Al-Madā'inī[49], ei ar fi ales pentru veştmintele lor culoarea neagră pentru a purta doliu după Zayd Ibn ʻAlī[50] şi fiul său, Yaʻḥyā[51]. Dar adevărata raţiune a acestei alegeri decurge din faptul că Umayyazii adoptaseră pentru veştmintele şi drapelul lor culoarea verde, iar Abū Muslim vroia pentru partidul său o culoare diferită[52]."

[47] *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh*, V, LXXVI, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 323-324.

[48] *Ibid.*, p. 325.

[49] Istoric musulman ale cărui mărturii despre istoria califilor au fost incluse de Al-Ṭabarī în *Ta'rīkh*, ʻAlī Ibn Muḥammad Ibd ʻAbd Allāh Ibn Abī Sayf Al-Madā'inī (*cca* 752-830/843) a fost discipol al muʻtazilitului Muʻammar Ibn ʻAbbād Al-Sulamī (m. 830).

[50] Zayd Ibn ʻAlī Ibn Ḥusayn Ibn ʻAlī Ibn Abū Ṭālib (695-740) a fost nepotul lui Ḥusayn Ibn ʻAlī, nepotul Profetului Muḥammad. În ziua de 1 ṣafar 122 *A. H.* (6 ianuarie 740 *A. D.*), a declanşat o revoltă anti-umayyadă a shī'iţilor din Kūfa. Revolta a fost înfrântă de trupele siriene fidele regimului umayyad, iar Zayd Ibn ʻAlī a fost ucis de o săgeată a arcaşilor kikaniţi, după o luptă eroică. Importanţa acestei revolte constă în faptul de a fi deschis ciclul istoric al revoltelor shī'ite care vor determina, înainte de încheierea următoarei decade, prăbuşirea dinastiei Umayyazilor. *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh*, V, LXX, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 299-308. De asemenea, Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 336-338; Daniel, *Khurāsān*, p. 38-39.

[51] După moartea tatălui său, Yaʻḥyā Ibn Zayd (m. 743) s-a refugiat în Khurāsān. Trecerea sa prin Rayy, Balkh, Sarakhs şi Marw a fost însoţită de manifestări de solidaritate din partea întregului spectru social anti-umayyad. Vânat de autorităţile umayyade, a fost capturat şi executat lângă Jūzjān. Abū Muslim a inclus răzbunarea morţii lui Yaʻḥyā în crezul său politic. *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh*, V, LXXI-LXXII, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 308-313. De asemenea, Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 338-339; Daniel, *Khurāsān*, p. 38-39.

[52] *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh*, V, LXXVI, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 326-327.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

Verbul *sawwada* şi substantivul *taswīd* au exprimat trecerea *da'wa* din stadiul de ocultare conspirativă în stadiul de revoltă militară prin acţiunea politică de „a deveni negru", de a lua în stăpânire spaţiul public prin gestul de a exhiba flamurile şi veştmintele negre[53]. În ziua de 25 ramaḍān 129 *A. H.* (10 iunie 747 *A. D.*), Sulaymān Ibn Kathīr a condus un grup de bărbaţi învestmântaţi în negru către un loc de adunare situat lângă reşedinţa sa din Saqīdhanj[54], un sat de la periferia oraşului Marw. În acel loc, grupul de insurgenţi pro-abbassizi a înălţat „un stindard şi un steag" (*liwā' wa-rāya*) de culoare neagră, încredinţate de *imām*-ul Ibrāhīm Ibn Muḥammad: cel dintâi, denumit „umbra", în vârful unui stâlp de paisprezece coţi; cel de al doilea, denumit „norii", în vârful unui stâlp de treisprezece coţi. Scena s-a desfăşurat în prezenţa lui Abū Muslim, care a recitat un verset din *Qur'ān*[55]: „Îngăduinţă le-a fost acordată celor care luptă, deoarece ei au fost nedreptăţiţi; cu siguranţă, *Allāh* are puterea de a-i ajuta[56]." Retorica profetică a acestei declaraţii de revoltă evidenţiază un simbolism complex, alcătuit din ideograme politico-religioase menite să exprime, *a posteriori*, resemnificarea apocaliptică a instaurării dinastiei Abbassizilor: puterea califatului abbassid va umbri întreaga lume, iar învăţătura islamului primordial, revivificată de Abbassizi, se va răspândi în întregul spaţiu terestru, asemenea norilor care se deplasează pretutindeni în spaţiul celest[57]. Despre declanşarea *da'wa* sau *dawla* au fost preveniţi, în primă instanţă, membrii partidului abbassid din Marw al-rūdh, Ṭukharistān (Bactria) şi Khwārizm (Chorasmia), iar prin ruguri aprinse au fost convocaţi combatanţii din regiunea Marw-ului. În jurul nucleului alcătuit din aceşti războinici primordiali (*musawwida*), recrutaţi dintre coloniştii arabi (*ahl al-taqādum*) şi clienţii lor de origine persană (*mawālī*)[58], se va constitui atât armata care va reconfigura Imperiul Arab ca Imperiu Abbassid, cât şi aristocraţia noului califat, alcătuită din *ahl al-dawla* sau *ahl al-da'wa*, *abnā' al-dawla* sau *abnā' al-da'wa* şi *ahl al-bayt*[59]. Sulaymān Ibn Kathīr a prezidat, în calitate de *imām*, primul serviciu liturgic celebrat după ritualul abbassid, în moscheea din Saqīdhanj, în ziua de 1 shawwāl 129 *A. H.* (15 iunie 747 *A. D.*), în cadrul festivalului de încetare a postului (*'id al-fiṭr*)[60].

Principiile teocraţiei shī'ite postulează că *imām*-ul este învestit de *Allāh* cu puterea de a conduce comunitatea musulmană prin clarviziunea exegetică graţie căreia el are întotdeauna acces la adevărul textului qur'ānic şi prin atributele iluminării spirituale care coboară asupra sa din împărăţia cunoaşterii religioase

[53] *Cf.* Sharon, *Revolt*, p. 79.

[54] Loc geografic menţionat, de asemenea, prin variantele: Sīqadanj, Safīdhanj, Sīfadhanj, Shanfīr. *Cf.* Sharon, *Revolt*, p. 75, n. 62.

[55] *Cf.* Muḥammad Ibn Jarīr Ibn Yazīd Al-Imām Abū Ja'far Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh al-rusul wa-'l-muluk wa-'l-khulafā'*, M. J. de Goeje *et al.* (ed.), I-XV, Leiden, 1879-1901, II, p. 1953-1954.

[56] *Cf. Qur'ān*, XXII, v. 40, Arberry, *The Qur'ān*, p. 338.

[57] *Cf.* Sharon, *Revolt*, p. 69-70.

[58] *Cf.* Shaban, *The 'Abbāsid Revolution*, p. 158.

[59] *Cf.* Crone, *Slaves on Horses*, p. 65-66.

[60] *Cf.* Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 522-523. De asemenea, Daniel, *Khurāsān*, p. 25, p. 34-50.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

(*'ilm*)[61]. *Imām*-ul are datoria de a apăra şi a prezerva mesajul divin (*risāla*), după ce acesta a fost revelat, de a iradia sfinţenie, de a călăuzi acţiunile exterioare şi progresul spiritual al fiinţelor omeneşti: „El este ghidul caravanei umanităţii, care înaintează lăuntric şi esoteric spre *Allāh*[62]." În intervalul istoric cuprins între începutul *da'wa* şi califatul lui Al-Manṣūr (v. 714-775; d. 754-775)[63], legitimarea politică-religioasă a Abbassizilor s-a întemeiat pe transmiterea consubstanţială de *'ilm* şi *imāma* de la familia Alizilor la familia Abbassizilor, respectiv de la Abū Hāshim (m. *cca* 716-717)[64] la Muḥammad Ibn 'Alī. Tradiţia apologetică abbassidă a descris acest ritual iniţiatic drept o relaţie pedagogică: Muḥammad Ibn 'Alī a venit la Abū Hāshim, în Dimashq (Damasc) şi „a scris *'ilm* de pe buzele sale"[65]. Învestirea discipolului din partidul *'Abbāsiyya* cu cunoaştere esoterică şi autoritate religioasă reprezintă *waṣiyya*, „moştenirea" sau „testamentul" magistrului din partidul *Hāshimiyya*[66].

Printr-un interesant procedeu de *mise en abîme*, aceeaşi filieră a transmiterii de *'ilm* este descrisă în legendarul *Pergament galben* sau *Ṣaḥīfa ṣafrā'*, „rescris" în *Akhbār al-dawla al-'abbāsiyya*, *Akhbār al-'Abbās* sau *Kitāb al-'Abbās*, *Analele dinastiei Abbassizilor* (secolul al IX-lea)[67], după un „original" pe care Muḥammad Ibn Al-Ḥanafiyya (*cca* 633-701)[68] l-ar fi primit de la fraţii săi Al-Ḥasan (v. 625-669; d. 661)[69] şi Al-Ḥusayn (626-680)[70], atunci când a cerut, ca moştenire, partea care i se cuvenea din cunoaşterea esoterică (*'ilm*) deţinută de 'Alī Ibn Abī Ṭālib (v. *cca* 598/600-661; d. 656-661)[71]. Este plauzibil că „oglindirea" inter-textuală dintre *Akhbār al-'Abbās* şi

[61] *Cf.* Shaban, *The 'Abbāsid Revolution*, p. 139-144.

[62] *Cf.* Ṭabāṭabā'ī, *Shi'ite Islam*, p. 185-186.

[63] Fiu al *imām*-ului Muḥammad Ibn 'Alī, frate al *imām*-ului Ibrāhīm Ibn Muḥammad şi al primului Calif abbassid, Abū Al-'Abbās Al-Saffāḥ, Abū Ja'far 'Abdallāh Ibn Muḥammad Al-Manṣūr a fost cel de al doilea Calif din dinastia Abbassizilor.

[64] Fiu al lui Muḥammad Ibn Al-Ḥanafiyya şi nepot al Califului 'Alī Ibn Abī Ṭālib, 'Abdallāh Ibn Muḥammad Ibn Al-Ḥanafiyya sau Abū Hāshim a fost conducătorul ramurii Ḥanafite (descendenţi din 'Alī şi Khawla) din familia Alizilor. Este considerat părintele fondator al partidului *Hāshimiyya*.

[65] *Cf.* Al-Dūrī, Al-Muṭṭalibī, *Akhbār al-'Abbās*, p. 173, sursă citată de Sharon, *Black Banners*, p. 125.

[66] *Cf.* Sharon, *Black Banners*, p. 138.

[67] *Ibid.*, p. 233-237.

[68] Fiu al Califului 'Alī Ibn Abī Ṭālib, născut de Khawla, o femeie din tribul *Banū Ḥanīfa*.

[69] Fiu al Califului 'Alī Ibn Abī Ṭālib, născut de Fāṭima, Al-Ḥasan a fost cel de al cincilea dintre *al-khulafā'u 'l-rāshidūn* şi al doilea *imām* al shī'iţilor duodecimani.

[70] Fiu al Califului 'Alī Ibn Abī Ṭālib, născut de Fāṭima, Al-Ḥusayn a fost al treilea *imām* al shī'iţilor duodecimani.

[71] Cel de al patrulea dintre *al-khulafā'u 'l-rāshidūn* şi primul *imām* recunoscut deopotrivă de shī'iţii duodecimani şi shī'iţii ismaelieni, 'Alī Ibn Abī Ṭālib a fost văr şi ginere al Profetului Muḥammad, prin căsătoria cu fiica sa, Fāṭima.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

Ṣaḥīfa ṣafrā' rememorează „Constituţia din Medina" (*sunna jāmi'a*; *ṣaḥīfa*[72]) printr-un ingenios procedeu de tranziţie semantică de la un arhetip legislativ muḥammadian la un elogiu dinastic abbassid, cu scopul de a justifica transmiterea de *'ilm* ca *waṣiyya* de la Profetul Muḥammad la 'Alī Ibn Abī Ṭālib şi ulterior de la Alizi la Abbassizi[73]: „Pentru oricare credincios care a afirmat cele scrise în acest *ṣaḥīfa* şi crede în *Allāh* şi în ziua de apoi, nu este legiuit să susţină sau să adăpostească un criminal. . Oricine îl susţine sau adăposteşte pe acesta va avea asupra sa blestemul lui *Allāh* şi mânia Sa, în ziua reînvierii. Din partea sa nu se va accepta nici o mijlocire, nici un dar de ispăşire (documentul B)[74]."; „Regiunea plană din Yathrib este o enclavă sacră pentru poporul acestui *ṣaḥīfa* (documentul F)[75]." În calitate de profeţie *a posteriori* despre întemeierea dinastiei Abbassizilor, *Ṣaḥīfa ṣafrā'* a invocat *'ilm* ca putere apocaliptică în măsură să determine venirea flamurilor negre din Khurāsān: „(…) un pergament

[72] Substantivul *ṣaḥīfa* („suprafaţă plată, pregătită pentru scris", „document scris pe o suprafaţă plată", „tăbliţă", „foaie de carte", „pergament", „papirus", „text scris pe pergament sau papirus") din araba clasică derivă din spaţiul epigrafic al Arabiei de Sud din perioada pre-islamică, unde rădăcina *ṣḥft* desemnează un „text scris", un „document cu conţinut legislativ". Sintagma *dt ṣḥftn* indică „acest document", un anumit text dăltuit pe o suprafaţă de piatră, iar verbul *ṣḥf* exprimă acţiunea de a scrie un astfel de document. În acest context etimologic, substantivul *ṣaḥfa* (sg.) / *ṣuḥuf* (pl.) din perioada pre-islamică şi din perioada islamului primar se referă la tăbliţele, manuscrisele şi documentele legislative, nesigilate, care erau expuse şi citite în locurile publice. Textul *Qur'ān*-ului include mai multe elemente ale acestei familii semantice: *Qur'ān*, XLIII, v. 71 (*ṣiḥāf*); XX, v. 133 şi LXXXVII, v. 19 (*ṣuḥuf*); LXXX, v. 13 (*ṣuḥuf mukarrama*, „foi onorate"); XCVIII, v. 2 (*ṣuḥuf muṭahhara*, „foi purificate"); LXXIV, v. 52 (*ṣuḥuf munashshara*, „pergamente derulate"); LXXXI, v. 10 (*idhā 'l-ṣuḥuf nushirat*, „când pergamentele vor fi derulate", în contextul evenimentelor apocaliptice, pentru a revela faptele bune şi rele săvârşite de fiinţele omeneşti). *Cf.* A. Ghédira, "Ṣaḥīfa", in: Bosworth, Van Donzel, Heinrichs, Lecomte, *The Encyclopaedia of Islam*, vol. VIII, p. 834-835. De asemenea, Peter Stein, "Literacy in Pre-Islamic Arabia: An Analysis of the Epigraphic Evidence", in: Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai, Michael Marx (ed.), *The Qur'ān in Context. Historical and Literary Investigations into the Qur'ānic Milieu*, Leiden-Boston, Brill, 2010, p. 261-262.

[73] „Constituţia din Medina" este un text legislativ-politic alcătuit din opt documente, numerotate de la A la H, care descrie relaţiile inter-tribale şi relaţiile dintre *muhājirūn* (musulmanii din Mecca, participanţi la *Hijra*) şi *anṣār* (musulmanii din Medina, care au oferit ajutor în perioada de întemeiere a islamului) pe durata celor şapte ani petrecuţi de Profetul Muḥammad în oraşul Yathrib-Medina. În concordanţă cu ipoteza formulată de R. B. Serjeant, „Constituţia din Medina" include *sunna jāmi'a*, nucleul textual (documentele A, B, F) în jurul căruia s-a constituit „*sunna* Profetului Muḥammad". *Cf.* R. B. Serjeant, "The *Sunna Jāmi'a*, Pacts with the Yathrib Jews, and the *Taḥrīm* of Yathrib: Analysis and Translation of the Documents Comprised in the so-called Constitution of Medina", in: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XLI/1 (1978), p. 1-42. De asemenea, Sharon, *Revolt*, p. 163-170, p. 251-252.

[74] *Cf.* Serjeant, "The *Sunna Jāmi'a*", p. 24.

[75] *Ibid.*, p. 35.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

galben care conţinea *'ilm* despre flamurile negre din Khurāsān, timpul existenţei lor, circumstanţele legate de felul lor de a fi, precum şi despre momentul când aceste flamuri îşi vor face apariţia. De asemenea, conţinea semnele clare şi dovada despre apariţia flamurilor, care anume dintre triburile arabe le vor acorda sprijin, numele bărbaţilor care vor conduce întreaga mişcare, descrierea lor exactă şi descrierea oamenilor de încredere şi a adepţilor[76]." Ulterior chivotul de cupru în care era aşezat *Ṣaḥīfa ṣafrā'* ar fi trecut din posesia Alizilor Muḥammad Ibn Al-Ḥanafiyya şi Abū Hāshim în posesia Abbassizilor Muḥammad Ibn 'Alī şi Ibrāhīm Ibn Muḥammad şi ar fi fost îngropat într-o livadă de măslini din Munţii Sharāt, la sud de Marea Moartă, în apropiere de reşedinţa Abbassizilor de la Ḥumayma[77]. Moshe Sharon a argumentat conexiunea naratologică dintre semnele corporale (*'alāmāt*) care revelează identitatea mesianică a primului Calif abbassid, 'Abdallāh Ibn Muḥammad Abū Al-'Abbās Al-Saffāḥ, menţionate în *Ṣaḥīfa ṣafrā'* – *Akhbār al-'Abbās* şi semnele corporale care revelează identitatea profetică a adolescentului Muḥammad, recunoscute de călugărul Sergius Baḥīrā graţie cunoaşterii esoterice conţinute de cărţile creştine, în concordanţă cu *Sīrat rasūl Allāh* sau *Biografia Mesagerului lui Allāh*, lucrare redactată de Abū 'Abd Allāh Muḥammad Ibn Isḥāq Ibn Yasār Ibn Khyār (*cca* 704 – 767/768)[78] la începutul califatului lui Al-Manṣūr (*cca* 755)[79]. Conexiunea istorică şi hermeneutică dintre cele două texte evidenţiază legitimarea teocratică a primului Calif abbassid şi a dinastiei Abbassizilor prin analogie cu legitimarea teocratică a Profetului Muḥammad.

Întreaga arhitectură a puterii sacre şi puterii seculare, elaborată de Muḥammad Ibn 'Alī şi Ibrāhīm Ibn Muḥammad, s-a întemeiat pe principiul *al-riḍā min āl Muḥammad*, în conformitate cu care accesul la califat trebuia să fie deschis oricărei persoane din familia Profetului, asupra căreia s-a stabilit acordul comunităţii musulmane. Totodată elaborarea doctrinei despre starea de *taqiyya*, datoria de a evita circumstanţe şi persoane cu potenţial distructiv, a impus ocultarea adevăratei identităţi a *imām*-ilor, în condiţiile în care revelarea ei în spaţiul public ar fi putut să-i expună la pericole inutile, iar prezenţa lor îndepărtată şi invizibilă a conferit *da'wa* o aură de mister şi invulnerabilitate[80]: „Dacă oamenii te întreabă care este numele meu, să le spui: noi ne aflăm în stare de *taqiyya*, ni s-a poruncit să păstrăm secret

[76] *Cf.* Al-Dūrī, Al-Muṭṭalibī, *Akhbār al-'Abbās*, p. 184-185, sursă citată de Sharon, *Black Banners*, p. 139 şi *Revolt*, p. 80, p. 166-167.

[77] *Cf.* 'Abd Al-Ḥamīd Ibn Hibat Allāh Ibn Abū Al-Ḥadīd, *Sharḥ nahj al-balāghah*, Abū Al-Faḍl Ibrāhīm (ed.), Cairo, 1959-1964, VII, p. 149-150, sursă citată de Sharon, *Black Banners*, p. 139-140.

[78] Istoric şi hagiograf arab-musulman, originar din Medina.

[79] *Cf.* Sharon, *Revolt*, p. 80-82.

[80] *Cf.* Ṭabāṭabā'ī, *Shi'ite Islam*, p. 223-225. De asemenea, Claude Cahen, « Points de vue sur la révolution 'abbāside », in: *Revue Historique*, 230 (1963), p. 304-306.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

numele *imām*-ului nostru[81]." Deşi revoluţia abbassidă a fost organizată, din această perspectivă, pe o platformă ideologică de inspiraţie shī'ită, menită să coalizeze atât facţiunile moderate, cât şi facţiunile radicale în realizarea idealului comun al răsturnării regimului Umayyazilor, după instaurarea puterii abbasside în 'Irāq au devenit necesare îndepărtarea diplomatică a noii elite de doctrina shī'ismului radical şi izolarea politică a adepţilor săi, cu scopul de a deturna legitimitatea aproprierii califatului dinspre descendenţii lui 'Alī Ibn Abī Ṭālib spre *Banū Al-'Abbās*. Efortul Abbassizilor de a se erija drept protectori ai casei lui 'Alī şi răzbunători ai martirilor alizi a fost, în realitate, o stratagemă politică prin care *Banū Al-'Abbās* a câştigat supremaţia în cadrul clanului *Banū Hāshim*[82]. În registrul simbolismului religios, acapararea politică a califatului de către familia Abbassizilor a fost afirmată prin reliefarea continuităţii emblematice dintre „stindardul negru" al Profetului Muḥammad, „stindardul negru" al lui 'Alī Ibn Abī Ṭālib şi „stindardul negru" împreună cu „drapelul negru", care au fost primite de Sulaymān Ibn Kathīr şi Abū Muslim din partea *imām*-ului Ibrāhīm Ibn Muḥammad: „Stindardul Profetului a fost negru, iar stindardul lui 'Alī Ibn Abī Ṭālib a fost, de asemenea, negru. Prin urmare, să alegeţi negrul drept culoare a veştmintelor voastre[83]!"

Paradoxul abbassid al salvgardării propagandistice şi neutralizării politice a shī'ismului se regăseşte în identificarea simbolică a flamurilor şi veştmintelor negre cu doliul purtat pentru Zayd Ibn 'Alī şi Ya'ḥyā Ibn Zayd[84]. Al-Ṭabarī menţionează solidaritatea cordială a lui Abū 'Abdallāh Ja'far Al-Ṣādiq (*cca* 699/703-765)[85] faţă de conduita politică a unchiului său, Zayd Ibn 'Alī, atunci când o delegaţie a shī'iţilor din Kūfa s-a prezentat dinaintea ochilor săi, în Medina, pentru a-i încredinţa conducerea comunităţii shī'ite din 'Irāq: „Ei s-au dus apoi la Medina, la Ja'far Al-Ṣādiq şi i-au spus: Fiu al Apostolului lui *Allāh*, noi am depus jurământ faţă de unchiul tău, Zayd Ibn 'Alī. Noi l-am întrebat pe urmă despre Abū Bakr[86] şi 'Umar[87],

[81] *Cf.* Al-Dūrī, Al-Muṭṭalibī, *Akhbār al-'Abbās*, p. 203, sursă citată de Sharon, *Black Banners*, p. 158.

[82] *Cf.* Sharon, *Revolt*, p. 135-141.

[83] *Cf.* Al-Dūrī, Al-Muṭṭalibī, *Akhbār al-'Abbās*, p. 245, sursă citată de Sharon, *Revolt*, p. 83.

[84] *Cf.* Daniel, *Khurāsān*, p. 66-67, n. 87. De asemenea, Sharon, *Black Banners*, p. 177-178.

[85] Abū 'Abd Allāh Ja'far Al-Ṣādiq („cel care este demn de încredere") a fost cel de al şaselea şi ultimul *imām* recunoscut deopotrivă de shī'iţii duodecimani şi de shī'iţii ismaelieni. În perioada de tranziţie dintre dinastia Umayyazilor şi dinastia Abbassizilor, i-a condus pe shī'iţii care au acceptat un *imāmat Fāṭimī* non-militant. Venerat ca magistru *Ṣūfī*, este autor al unui *Tafsīr* sau *Comentariu* despre textul *Qur'ān*-ului. *Cf.* M. G. S. Hodgson, "Dja'far Al-Ṣādiq, Abū 'Abd Allāh", in: Gibb, Kramers, Lévy-Provençal, Lewis, Pellat, Schacht, *The Encyclopaedia of Islam*, vol. II, p. 374-375.

[86] Însoţitor (*ṣaḥābiyy*) şi socru al Profetului Muḥammad, Abū Bakr („Tată al fecioarei", 'Ā'isha) sau 'Abd Allāh Ibn Abī Quḥāfah (v. *cca* 573-634; d. 632-634) a fost primul dintre *al-khulafā'u 'l-rāshidūn* sau „Califii călăuziţi cu îndreptăţire".

[87] Însoţitor (*ṣaḥābiyy*) al Profetului Muḥammad, 'Umar Ibn Al-Khaṭṭāb (v. *cca* 586/590-644; d. 634-644) a fost al doilea dintre *al-khulafā'u 'l-rāshidūn*.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

iar el ne-a răspuns că nu doreşte să rostească despre ei decât lucruri de bine. Ja'far a replicat: el are dreptate; eu sunt de aceeaşi părere. Să vă temeţi de Dumnezeu! Dacă aţi depus jurământ faţă de unchiul meu, atunci rămâneţi fideli faţă de jurământul vostru şi ascultaţi de el. Deoarece el este mai vrednic decât mine să fie conducător[88]." Înştiinţat despre deznodământul tragic al revoltei lui Zayd Ibn 'Alī, Ja'far Al-Ṣādiq îşi va exprima contemplaţia funebră printr-un aforism care rememorează idealul politic-religios al conspiraţiei anti-umayyade: „În momentul în care Ja'far Ibn Muḥammad Al-Ṣādiq a aflat despre moartea lui Zayd, a plâns şi a spus: Sunt oameni care îşi ţin angajamentele faţă de *Allāh*. Dintre aceştia, unii au murit, iar alţii aşteaptă o altă soartă[89]."

În acest sens, sistemul teologic elaborat de Ja'far Al-Ṣādiq este axat pe o imamologie conform căreia acţiunea de propovăduire a credinţei este determinată de călăuzirea divină a *imām*-ului. Elogiat de Abū Bakr Muḥammad Ibn Isḥāq Al-Kalābādhī (m. cca 990-994)[90], în *Kitāb al-ta'arruf li-madhhab ahl al-taṣawwuf* sau *Cartea-manual despre învăţătura Ṣūfi*, drept unul dintre „oamenii celebri"[91] din istoria sufismului, Ja'far Al-Ṣādiq a transmis un *ḥadīth* profetic despre identificarea credinţei cu întregul spaţiu ontologic al fiinţei omeneşti: „Credinţa este o confesiune rostită cu limba, o confirmare îndeplinită cu inima şi un act realizat cu membrele[92]." Din această perspectivă, el a descurajat implicarea discipolilor săi în revoltele shī'ite anti-abbasside prin afirmarea diferenţierii dintre noţiunile de „conducător religios" (*imām*), „calif" sau „succesor al Profetului lui *Allāh*" (*khalīfat rasūl Allāh*) şi „sfătuitor" sau „comandant al credincioşilor" (*amīr al-mu'minīn*), astfel încât convieţuirea paşnică a unui *imām* din familia lui 'Alī Ibn Abī Ṭālib şi a adepţilor săi cu un calif abbassid să fie posibilă, în cadrul societăţii sunnite[93].

În ziua de 13 rabī' I 132 *A. H.* (30 octombrie 749 *A. D.*), Abū Al-'Abbās Al-Saffāh a primit jurământul de credinţă (*bay'a*) în moscheea din Kūfa, dar o stare maladivă l-a împiedicat să rostească în întregime discursul de încoronare, care a fost concluzionat de unchiul său, Dāwūd Ibn 'Alī Al-'Abbāsī (m. 750-751), prin

[88] *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh*, V, LXX, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 303.

[89] *Ibid.*, p. 307.

[90] Magistru *Ṣūfi* din Kalābādh, Bukhārā, celebru pentru *Kitāb al-ta'arruf*, o sursă primară esenţială pentru studiul istoriei sufismului.

[91] *Cf.* Abū Bakr Muḥammad Ibn Isḥāq Al-Kalābādhī, *Kitāb al-ta'arruf li-madhhab ahl al-taṣawwuf*, II, Arthur J. Arberry (trad.), *The Doctrine of the Ṣufis*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1991, p. 12: „Cele ce urmează sunt numele celor care şi-au rostit ştiinţa şi şi-au exprimat experienţele, care şi-au făcut publice staţiile spirituale şi şi-au descris stările spirituale, prin vorbă şi faptă, după Companionii Profetului (mulţumirea lui *Allāh* fie asupra lor!): 'Alī Ibn Al-Ḥusayn Zayn Al-'Ābidīn, fiul său Muḥammad Ibn 'Alī Al-Bāqir, precum şi fiul său Ja'far Ibn Muḥammad Al-Ṣādiq. Aceştia au venit după 'Alī, Al-Ḥasan şi Al-Ḥusayn (fie *Allāh* mulţumit de ei!)."

[92] *Ibid.*, XXVII, p. 67.

[93] *Cf.* Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, p. 199-204.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

reliefarea transmiterii de *'ilm* şi *waṣiyya* între Profetul Muḥammad, 'Alī Ibn Abī Ṭālib şi Abū Al-'Abbās Al-Saffāh, în calitate de conducători legitimi şi predicatori veridici, aşezaţi de voinţa divină la pupitrul (*minbar*) comunităţii musulmane. Califul ales de *Allāh* din clanul *Banū Hāshim* era menit „să facă să strălucească feţele" locuitorilor din oraşul Kūfa şi să le aducă biruinţa asupra armatei umayyade, deoarece „suveranitatea şi gloria islamului" vor fi transferate din Siria în 'Irāq. În mod programatic, noul ciclu dinastic s-a identificat cu timpul istoric delimitat de victoria *da'wa* şi sfârşitul lumii: o dată însuşită de *Banū Al-'Abbās*, guvernarea nu va trece la o altă dinastie, ci va fi predată lui Iisus, fiul Mariei (*'Īsā Ibn Maryam*)[94]. În spaţiul religios al islamului medieval, învestitura mesianică a califatului abbassid a revelat istoria politică şi timpul istoric drept ipostaze ale timpului apocaliptic.

Evenimentele majore ale perioadei de tranziţie de la dinastia Umayyazilor la dinastia Abbassizilor au fost exprimate deopotrivă printr-un discurs istoriografic şi un discurs mesianic-apocaliptic, cu precădere în Siria, unde cucerirea musulmană a impus convieţuirea dintre comunităţile creştine şi musulmane în perimetrul unei proximităţi religioase amiabile-conflictuale. În tradiţia genealogică a poporului arab[95], patriarhul biblic Ioktan sau Qaḥṭan[96], descendent din Noe şi Sem, a fost considerat drept părinte fondator al triburilor originare din sudul Arabiei, în timp ce patriarhul biblic Ishmael sau Ismā'īl[97], fiul lui Avraam şi Hagar, a fost considerat drept părinte fondator al triburilor originare din nordul Arabiei[98]. Înţelegerea continuităţii şi ciclicităţii timpului istoric, între geneză şi apocalipsă, ca parte a realităţii unitare create de divinitatea monoteistă a cărei mărturisire despre Sine este conţinută în textul biblic-evanghelic-qur'ānic a determinat, în spaţiul sirian dominat de cel de al treilea război civil (*fitna*) şi de revoluţia Abbassizilor, constituirea aşteptării şi doctrinei mesianice-apocaliptice focalizate asupra unor personaje denumite Sufyānī şi Qaḥṭānī, în calitate de precursori ai lui Mahdī[99]. În anul 744, un *sharīf* al tribului *Yaman*, guvernator al Palestinei, Thābit Ibn Nu'aym Al-Judhāmī, a condus o revoltă împotriva Califului umayyad Marwān al II-lea (v. 688-750; d. 744-750)[100], a cărei platformă politică-apocaliptică a fost construită prin identificarea sa

[94] *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rikh*, De Goeje, III, p. 32-33. De asemenea, Sharon, *Revolt*, p. 256-257.

[95] *Cf.* G. Rentz, "'Arab, Djazirat al-", in: Gibb, Kramers, Lévy-Provençal, Lewis, Pellat, Schacht, *The Encyclopaedia of Islam*, vol. I, p. 543-547.

[96] *Cf. Facerea*, 10, 1, 22-31.

[97] *Ibid.*, 16, 1-12.

[98] *Cf.* Hawting, *The First Dynasty of Islam*, p. 21.

[99] Trimisul lui *Allāh*, „cel care este călăuzit în mod just", va veni la sfârşitul timpului istoric pentru a restabili ordinea religioasă a creaţiei şi a reîntemeia comunitatea fiinţelor omeneşti pe credinţă şi dreptate.

[100] Nepot al Califului umayyad Marwān I, Marwān Ibn Muḥammad Ibn Marwān Ibn Al-Ḥakam sau Marwān al II-lea a fost al paisprezecelea şi ultimul Calif din dinastia Umayyazilor. A fost înfrânt de armata abbassidă în bătălia de la Marele Zāb (750).

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

cu Qaḥṭānī[101], părinte fondator metamorfozat în erou mesianic eliberator, în conformitate cu mitologia şi milenarismul triburilor originare din sudul Arabiei[102].

Un anumit cod cromatic exprimă zonele secante dintre istoria politică şi imaginarul apocaliptic, la începutul dinastiei Abbassizilor. Simbol al întemeierii şi consolidării puterii politice a Statului Abbassid, drapelele negre şi veştmintele negre sunt menţionate în literatura apocaliptică-polemică redactată în urma întâlnirii istorice dintre spaţiul religios creştin şi spaţiul religios musulman. Musulmanii sirieni au avut drept scop, în perioada 750-880, să contracareze transferul sediului puterii imperiale de la Dimashq (Damasc) la Baghdād şi să restaureze dinastia Umayyazilor prin susţinerea militară a unui candidat umayyad la califat. Ei şi-au afirmat identitatea simbolică, în calitate de participanţi la revoltele anti-abbasside, prin *tabyīḍ* sau „a deveni alb", în sensul de a înălţa drapele albe şi a îmbrăca veştminte albe, în opoziţie faţă de negrul abbassid[103]. În urma primului război civil (*fitna*) şi a redefinirii echilibrului politic prin arbitrajul posterior bătăliei de la Ṣiffīn (657), califatul a trecut de la ʻAlī Ibn Abī Ṭālib la Muʻāwiya Ibn Abī Sufyān (v. 602-680; d. 661-680)[104], reprezentant al descendenţilor lui Abū Sufyān Ibn Ḥarb (560-650)[105], care alcătuiau clanul Sufianizilor (661-684) sau prima casă domnitoare din cadrul dinastiei Umayyazilor[106]. După revoluţia Abbassizilor, legitimiştii pro-umayyazi au identificat idealul politic care viza restaurarea califatului în persoana unui Sufyānī istoric, descendent al lui Muʻāwiya Ibn Abī Sufyān, cu idealul apocaliptic al aşteptării unui Sufyānī mesianic, care va distruge stăpânirea abbassidă şi va inaugura o noua eră, dominată de Mahdī şi de „ziua reînvierii", *yawm al-qiyāma*[107].

---

[101] *Cf.* Wilfred Madelung, "Apocalyptic Prophecies in Ḥimṣ in the Umayyad Age", in: *Journal of Semitic Studies*, 31 (1986), p. 149-155.

[102] *Cf.* Yazīd Ibn Muḥammad Al-Azdī, *Ta'rikh al-manṣil*, ʻAlī Ḥabība (ed.), Cairo, Al-Majlis al-aʻlā li-al-shu'ūn al-islāmiyya, 1967, p. 66, sursă citată de Paul M. Cobb, *White Banners. Contention in 'Abbasid Syria (750-880)*, Albany, State University of New York Press, 2001, p. 55, p. 72-75, p. 169, n. 48.

[103] *Cf.* Cobb, *White Banners*, p. 5.

[104] Primul guvernator musulman al Siriei, ulterior Calif şi întemeietor al dinastiei Umayyazilor. *Cf.* R. Stephen Humphreys, *Muʻāwiya Ibn Abī Sufyān. From Arabia to Empire*, Oxford, Oneworld Publications, 2006, p. 43-136.

[105] În ziua care a precedat *Hijra*, Abū Sufyān Ibn Ḥarb a făcut parte din grupul de conducători meccani care a plănuit asasinarea Profetului Muḥammad. Convertirea sa la islam a avut loc după cele trei bătălii (624-627) dintre armata necredincioşilor din Mecca şi armata musulmanilor din Medina. *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rikh*, II, LXXIX şi III, III-XLVIII, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, II, p. 457-461 şi III, p. 5-221. De asemenea, Hawting, *The First Dynasty of Islam*, p. 22-23.

[106] *Cf.* Hawting, *The First Dynasty of Islam*, p. 34-45. De asemenea, Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, p. 82-90.

[107] *Cf.* Cobb, *White Banners*, p. 47. De asemenea, Wilfred Madelung, "The Sufyānī Between Tradition and History", in: *Studia Islamica*, 68 (1984), p. 5-48.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

Concretizarea istorică, prin acţiune militară, a acestei doctrine a avut loc în anul 750, în Siria, prin revolta anti-abbassidă a triburilor *Qays* şi *Yaman*, condusă de generalul Abū Al-Ward, ultimul guvernator marwānid din Qinnasrīn şi Abū Muḥammad Al-Sufyānī[108], pretendent umayyad la califat, desemnat de Al-Ṭabarī drept „Sufyānī cel menţionat de tradiţia profetică”[109]. Rebelii au înălţat drapelele albe ale insurecţiei anti-abbasside şi au îmbrăcat veştmintele roşii[110] ale identităţii politice pro-umayyade, dar au fost înfrânţi de armata abbassidă în bătălia care s-a desfăşurat lângă oraşul Homs. Abū Al-Ward a căzut pe câmpul de luptă, iar Abū Muḥammad Al-Sufyānī[111] s-a refugiat în Arabia, în apropiere de Uḥud, unde a fost asasinat la începutul domniei lui Al-Manṣūr. Titlul de Sufyānī a fost revendicat atât de nepotul lui Abū Muḥammad, Al-ʻAbbās Ibn Muḥammad Al-Sufyānī[112], în contextul revoltei pro-umayyade a locuitorilor din oraşul Alep (750), cât şi de un descendent al lui Muʻāwiya I, ʻAlī Ibn ʻAbdallāh Ibn Khālid. Sub numele mesianic Abū Al-ʻUmayṭir Al-Sufyānī[113], Ibn Khālid a guvernat timp de doi ani în Dimashq (Damasc), în calitate de Calif umayyad, pe fundalul vidului de putere generat în provinciile occidentale ale Imperiului Abbassid de cel de al patrulea război civil sau *fitna* (811-813). Califul Al-Mā'mūn Ibn Hārūn (v. 786-833; d. 813-833)[114], înveştmântat în stofe de culoare verde, a marcat încheierea *fitna*, în zilele de 16-18 ṣafar 204 *A. H.* (12-14 august 819 *A. D.*), prin intrarea sa oficială în oraşul

[108] În timpul celui de al treilea război civil, Abū Muḥammad Al-Sufyānī a condus o revoltă a locuitorilor din districtul Ḥimṣ împotriva Califului umayyad Yazīd al III-lea (v. 701-744; d. 744). A fost întemniţat în Ḥarrān în ultima parte a domniei Califului umayyad Marwān al II-lea (v. 688-750; d. 744-750). *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh*, De Goeje, III, p. 43. De asemenea, Cobb, *White Banners*, p. 47, p. 71-72.

[109] *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh*, De Goeje, III, p. 53.

[110] *Cf.* Al-Azdī, *Ta'rīkh al-mawṣil*, Ḥabība, p. 142, sursă citată de Cobb, *White Banners*, p. 47, p. 165, n. 15. De asemenea, Farouk Omar, "The Significance of the Colours of Banners in the Early ʻAbbāsid Period", in: Farouk Omar, *ʻAbbāsiyyāt. Studies in the History of the Early ʻAbbāsids*, Baghdad, University of Baghdad, 1976, p. 148-154.

[111] *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh*, De Goeje, III, p. 52-55. De asemenea, Cobb, *White Banners*, p. 46-48.

[112] *Cf.* Kamāl Al-Dīn ʻUmar Ibn Al-ʻAdīm, *Zubdat al-ḥalab min ta'rīkh ḥalab*, Sāmī Al-Dahhān (ed.), I-III, Damasc, Institut Français de Damas, 1951-1968, I, p. 56, sursă citată de Cobb, *White Banners*, p. 49, p. 166, n. 22.

[113] *Cf.* Abū Al-Qāsim ʻAlī Ibn ʻAsākir, *Ta'rīkh madīnat Dimashq*, ʻUmar Al-ʻAmrāwī (ed.), I-LXX, Beirut, Dār al-fikr, 1995-1998, XVII, p. 212; XXI, p. 36-37, p. 45; XXVI, p. 268; XXXIII, p. 435; XXXVII, p. 346; XL, p. 18; XLIII, p. 31-33; LIII, p. 257-265; LIV, p. 121; LV, p. 31-32; LVII, p. 313; LVIII, p. 70-71; LXIII, p. 318; LXVIII, p. 254 şi Jamāl Al-Dīn Muḥammad Ibn Manẓūr, *Mukhtaṣar ta'rīkh Dimashq li-Ibn ʻAsākir*, ʻAbd Al-Ḥamīd Murād (ed.), I-XXIX, Damasc, Dār al-fikr, 1984-1996, XVI, p. 353-354; XVIII, p. 110-114, surse citate de Cobb, *White Banners*, p. 55-65, p. 170-172, n. 50-67. De asemenea, Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh*, De Goeje, III, p. 830.

[114] Al şaptelea Calif din dinastia Abbassizilor, Abū Jāʻfar ʻAbd Allāh Al-Mā'mūn Ibn Hārūn a fost fiul celui de al cincilea Calif abbassid, Hārūn Al-Rashīd (v. 763-809; d. 786-809).

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

Baghdād, urmat de drapelele verzi arborate de armata abbassidă. Sfătuit de Ṭāhir Ibn Al-Ḥusayn (m. 822)[115], Al-Mā'mūn a ordonat renunţarea la culoarea verde a casei lui 'Alī ca emblemă cromatică a curţii abbasside şi revenirea la culoarea neagră, consacrată prin proclamarea şi victoria *da'wa*: „Mā'mūn şi armata sa aveau încă veştminte, acoperăminte pentru cap şi drapele de culoare verde. Ṭāhir, căruia îi acorda în fiecare zi câte o favoare, i-a adresat într-o zi cererea de a restabili culoarea neagră. Mā'mūn a consimţit şi a dat ordinul de a se face o mare cantitate de veştminte, turbane şi drapele negre. (…) Mā'mūn, îmbrăcat în negru, a mers apoi la moschee şi a rostit predica. Ordinul de a restabili culoarea neagră a fost expediat către toate provinciile[116]." În spaţiul politic sirian, în a doua jumătate a secolului al VIII-lea şi primele decenii ale secolului al IX-lea, adversarii Abbassizilor s-au identificat cu idealul monarhic umayyad, cu idealul mesianic-apocaliptic sufianid, prin intermediul retoricii cromatice a drapelelor albe şi drapelelor roşii[117].

Bibliografie

AL-AZDĪ, Yazīd Ibn Muḥammad, *Ta'rīkh al-mawṣil*, Ḥabība, 'Alī (ed.), Cairo, Al-Majlis al-a'lā li-al-shu'ūn al-islāmiyya, 1967.

AL-DŪRĪ, 'Abd Al-'Azīz; AL-MUṬṬALIBĪ, 'Abd Al-Jabbār (ed.), *Akhbār al-dawla al-'abbāsiyya wa-fihi akhbār al-'Abbās wa-waladihi*, Beirut, Dār aṭ-Ṭalī'a, 1971.

AL-KALĀBĀDHĪ, Abū Bakr Muḥammad Ibn Isḥāq, *Kitāb al-ta'arruf li-madhhab ahl al-taṣawwuf*, Arberry, Arthur J. (trad.), *The Doctrine of the Ṣūfīs*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1991.

AL-ṬABARĪ, Muḥammad Ibn Jarīr Ibn Yazīd Al-Imām Abū Ja'far, *Ta'rīkh al-rusul wa-'l-mulūk wa-'l-khulafā'*, I-V, Zotenberg, Hermann (trad.), *Chronique de Ṭabarī*, I-IV, Paris, Imprimerie Impériale (I-III) şi Nogent-le-Rotrou, Imprimerie de A. Gouverneur (IV), 1867-1874.

AL-ṬABARĪ, Muḥammad Ibn Jarīr Ibn Yazīd Al-Imām Abū Ja'far, *Ta'rīkh al-rusul wa-'l-mulūk wa-'l-khulafā'*, De Goeje, M. J. *et al.* (ed.), I-XV, Leiden, 1879-1901.

'AṬṬĀR, Farīd-ud-dīn, *Tadhkirat al-awliyā*, Arberry, Arthur J. (trad.), *Memorial of the Saints*, London, Penguin Books, 1990.

Biblia sau Sfânta Scriptură, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.

[115] General şi guvernator abbassid, Ṭāhir Ibn Al-Ḥusayn sau Ṭāhir I a fost comandantul armatei lui Al-Mā'mūn pe durata celui de al patrulea război civil (*fitna*) şi întemeietorul dinastiei Ṭāhirizilor, care a guvernat Iranul independent de curtea abbassidă în perioada 821-873.

[116] *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh*, V, CXII, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 520. De asemenea, Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, p. 165-166; Sharon, *Revolt*, p. 79.

[117] *Cf.* Al-Ṭabarī, *Ta'rīkh*, De Goeje, III, p. 231. De asemenea, Cobb, *White Banners*, p. 49, p. 61, p. 177, n. 39.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

CAHEN, Claude, « Points de vue sur la révolution ‘abbāside », in: *Revue Historique*, 230 (1963).

COBB, Paul M., *White Banners. Contention in ‘Abbasid Syria (750-880)*, Albany, State University of New York Press, 2001.

CORBIN, Henry, *Histoire de la philosophie islamique*, I-II, Paris, Gallimard, 1964.

CRONE, Patricia, *Slaves on Horses. The Evolution of the Islamic Polity*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2003.

DANIEL, Elton, *Khurāsān under Abbasid Rule (747-820)*, Minneapolis & Chicago, The Iran-America Foundation / Bibliotheca Islamica, 1979.

EL-HIBRI, Tayeb, *Reinterpreting Islamic Historiography*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2004.

GHÉDIRA, A., “Ṣaḥīfa”, in: Bosworth, C. E.; Van Donzel, E.; Heinrichs, W. P.; Lecomte, G. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E. J. Brill, 1995, vol. VIII.

HAWTING, G. R., *The First Dynasty of Islam. The Umayyad Caliphate (661-750)*, London & New York, Routledge, 2000.

HODGSON, M. G. S., “Dja‘far Al-Ṣādiq, Abū ‘Abd Allāh”, in: Gibb, H. A. R.; Kramers, J. K.; Lévy-Provençal, E.; Lewis, B; Pellat, Ch.; Schacht, J. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E. J. Brill, 1986, vol. II.

HUMPHREYS, R. Stephen, *Mu‘āwiya Ibn Abī Sufyān. From Arabia to Empire*, Oxford, Oneworld Publications, 2006.

IBN ABŪ AL-ḤADĪD, ‘Abd Al-Ḥamīd Ibn Hibat Allāh, *Sharḥ nahj al-balāghah*, Abū Al-Faḍl Ibrāhīm (ed.), Cairo, 1959-1964.

IBN AL-‘ADĪM, Kamāl Al-Dīn ‘Umar, *Zubdat al-ḥalab min ta’rikh ḥalab*, Sāmī Al-Dahhān (ed.), I-III, Damasc, Institut Français de Damas, 1951-1968.

IBN AL-NADĪM, Abū ’l-Faraj Muḥammad Ibn Isḥāq, *Kitāb al-Fihrist*, Dodge, Bayard (ed.), *The Fihrist*, Chicago, Great Books of the Islamic World, Inc. – Kazi Publications, 1998.

IBN ‘ASĀKIR, Abū Al-Qāsim ‘Alī, *Ta’rikh madīnat Dimashq*, ‘Umar Al-‘Amrāwī (ed.), I-LXX, Beirut, Dār al-fikr, 1995-1998.

IBN MANẒŪR, Jamāl Al-Dīn Muḥammad, *Mukhtaṣar ta’rikh Dimashq li-Ibn ‘Asākir*, ‘Abd Al-Ḥamīd Murād (ed.), I-XXIX, Damasc, Dār al-fikr, 1984-1996.

KENNEDY, Hugh, *The Early Abbasid Caliphate*, London, Croom Helm / Totowa, New Jersey, Barnes & Noble Books, 1981.

KENNEDY, Hugh, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, Harlow, UK, Pearson-Longman Education Limited, 2004.

MADELUNG, Wilfred, “The Sufyānī Between Tradition and History”, in: *Studia Islamica*, 68 (1984).

MADELUNG, Wilfred, “Apocalyptic Prophecies in Ḥimṣ in the Umayyad Age”, in: *Journal of Semitic Studies*, 31 (1986).

MADELUNG, Wilfred, “Ismā‘īliyya”, in: Bosworth, C. E.; Lewis, B.; Pellat, Ch.; Van Donzel, E. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E. J. Brill, 1997, vol. IV.

MADELUNG, Wilfred, “Maymūn Ibn Al-Aswad Al-Qaddāḥ”, in: Bosworth, C. E.; Heinrichs, W. P.; Lewis, B; Pellat, Ch.; Van Donzel, E. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E. J. Brill, 1991, vol. VI.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)

MASSIGNON, Louis, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris, Cerf, 1999.

OMAR, Farouk, "The Significance of the Colours of Banners in the Early 'Abbāsid Period", in: Omar, Farouk, *'Abbāsiyyāt. Studies in the History of the Early 'Abbāsids*, Baghdad, University of Baghdad, 1976.

RENTZ, G., "'Arab, Djazirat al-", in: Gibb, H. A. R.; Kramers, J. K.; Lévy-Provençal, E.; Lewis, B; Pellat, Ch.; Schacht, J. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E. J. Brill, 1986, vol. I.

SERJEANT, R. B., "The *Sunna Jāmi'a*, Pacts with the Yathrib Jews, and the *Taḥrīm* of Yathrib: Analysis and Translation of the Documents Comprised in the so-called Constitution of Medina", in: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XLI/1 (1978).

SHABAN, M. A., *The 'Abbāsid Revolution*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1970.

SHARON, Moshe, *Black Banners from the East. The Establishment of the 'Abbāsid State, Incubation of a Revolt*, Jerusalem, The Magnes Press – The Hebrew University & Leiden, E. J. Brill, 1983.

SHARON, Moshe, *Revolt. The Social and Military Aspects of the 'Abbāsid Revolution*, Jerusalem, The Max Schloessinger Memorial Fund – The Hebrew University, 1990.

STEIN, Peter, "Literacy in Pre-Islamic Arabia: An Analysis of the Epigraphic Evidence", in: Neuwirth, Angelika; Sinai, Nicolai; Marx, Michael (ed.), *The Qur'ān in Context. Historical and Literary Investigations into the Qur'ānic Milieu*, Leiden-Boston, Brill, 2010.

STERN, S. M., "'Abd Allāh Ibn Maymūn", in: Gibb, H. A. R.; Kramers, J. K.; Lévy-Provençal, E.; Lewis, B; Pellat, Ch.; Schacht, J. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E. J. Brill, 1986, vol. I.

ṬABĀṬABĀ'Ī, 'Allāmah Sayyid Muḥammad Ḥusayn, *Shi'ite Islam*, Albany, New York, State University of New York Press, 1975.

The Encyclopaedia of Islam, vol. I-XIII, Bearman, P. J.; Bianquis, Th.; Bosworth, C. E.; Gibb, H. A. R.; Heinrichs, W. P.; Kramers, J. K.; Lecomte, G.; Lévy-Provençal, E.; Lewis, B; Ménage, V. L.; Pellat, Ch.; Schacht, J.; Van Donzel, E. (ed.), Leiden, E. J. Brill, 1986-2004.

WELLHAUSEN, Julius, *The Arab Kingdom and Its Fall*, Calcutta, Calcutta University Press, 1927.

BDD-A19635 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:53 UTC)